ASPECTE TEORETICE ALE *BULLYING* -ULUI ÎN MEDIUL ȘCOLAR

Rodica POPA, drd.
Universitatea Pedagogică de Stat ”Ion Creangă” din Chișinău
Școala doctorală de psihologie

Abstract. *The theories explained by the researchers have of course an essential importance when we are studying the phenomenon of bullying in the school environment, but themselves individually taken are not enough. It is necessary to analyze the behavior of the abuser investigating every dimension of theories and systemically analyzing the contribution of each theory. It is possible that all the theories explain the underlying mechanisms of abusive behaviors in relationships with others but do not forget the role of the social factor in analyzing bullying. To understand the issue of bullying behavior it is necessary to analyze and the role of social factors, student teacher relationship, school rules, sanctions and rewards, economic, cultural context, legislation in the field of education, the mechanisms of influence within the school group, the influence of group psychology and mechanisms related to social psychology.*

Keywords: *school violence, school bullying, child abuser, abused child, bully, bullied, school education, parenting, sanction, social perception, bullying behavior.*

Una dintre problemele învățământului românesc și a celui mondial este acum prezentă într-o denumire conceptuală nouă, inovativă, negativă, cu o etimologie neplăcută simțului auditiv. Sub aspect etimologic această problemă pare nouă, dar dacă urmărim firul operaționalizării conceptului, observăm că problematica este foarte veche în mediul școlar. Violența între elevi, nu numai că nu s-a ameliorat, dimpotrivă este din ce în ce mai prezentă în clase, pe holurile școlii, în curtea școlii, mai nou, și în mediul online. Ceea ce s-a schimbat este denumirea problemei din „*violență școlară”* în *„violență școlară repetată”*. Termenul *bullying* provine din limba engleză și este alcătuit din cuvintele: *bully* care semnifică agresor, hărțuitor, bătăuș și *bullied* însemnând victimă sau persoană fără putere de apărare. În literatura de specialitate întâlnim doi termeni ce desemnează violența: *bullying* și *mobbing*.

Așa cum precizează Eric Debarbieux, *bullying*-ul este o formă de violență școlară manifestată prin hărțuirea între colegi, la școală (school *bullying* [1]). Termenul „school *bullying*” a fost tradus de către Dan Olweus în anul 1993[2], cu înțelesul de „hărțuire și brutalități între elevi”, și a fost folosit în combaterea violenței în mediul școlar în Europa de Nord. În lucrarea *Violența în școală,* Eric Debarbieux prezintă prima cercetare pe subiectul *bullying-ul* școlar realizată de Olweus, în școlile norvegiene, pe un eșantion de 140.000 de tineri între 8 și 16 ani. În această cercetare, definește fenomenul de *bullying* drept „abuz de putere agresiv și sistematic pe termen lung”[3]. Fenomenul este pus în legătură cu impactul asupra succesului școlar, asupra climatului școlar, precum și asupra consecințelor la nivel psihologic cum ar fi pierderea încrederii în sine, depresia, chiar sinuciderea. În contextul celor de mai sus, se înțelege că *bullying ul* este doar o parte a violenței și invers violența este o parte a bullying ului, în plus, avem de-a face cu acțiuni violente *repetate* a celui puternic asupra celui slab.

Așa cum precizează Debarbieux, noțiunea de *bullying* nu tratează violențele între copii cu același statut și forțe egale, și nici alte forme de violențe. Fenomenul de *bullying* tinde să fie interpretat psihologic, punându-se întreaga greutate a cauzelor pe seama agresorului sau a victimei, câteodată asupra familiei, fără să fie considerată influența contextului socio-economic și instituțional. În lucrarea *Violența în școală*, Eric Debarbieux evidențiază limitele conceptului de *bullying*, considerând că fenomenul este mult mai amplu, cu rădăcini profunde în interrelația dintre cauzele individuale, familiale dar și sociale, ce țin de contextul socio-istoric de caracteristicile instituțiilor. În acest sens, John Devine, în anul 2001, susține ideea că „trebuie să fim atenți să nu definim locusul de origine a violenței ca aparținând numai individului, ci să căutăm să identificăm nivelurile mult mai profunde ale violenței, care fac parte din cadrele instituționale”[4]. În al doilea rând, Debarbieux surprinde într-un studiu realizat de cercetătorii Smith, Cowie, Olafsson și Liefooghe (2002) relativitatea definirii termenului de *bullying* ținându-se cont de contextul social al țărilor și evidențiază că traducerea sau accepțiunea termenului *bullying* afectează

[1] Eric Debarbieux, *Violența în școală-O provocare mondială*, Editura Institutul european,2010, p.88
[2] Ibidem,p.87.
[3] Ibidem, p.88.
[4] Ibidem, p 89

răspunsurile elevilor la chestionare. Cuvântul *bullying* înseamnă intimidarea, umilirea, răspândirea zvonurilor despre anumite persoane fără să existe un motiv real și are la bază dorința de a câștiga puterea. Sintetizând literatura de specialitate, putem să spunem că fenomenul de *bullying* are următoarele caracteristici: caracterul intenționat de a face rău, repetiția, dezechilibrul de forțe, agresorul își alege o persoană considerată de el vulnerabilă, sensibilă, fără putere de apărare. Fenomenul *bullying* se manifestă în plan fizic, verbal, psihologic, cu efecte dezastruoase asupra tinerilor.

Conform unui sondaj realizat în Republica Moldova,[1] rezultă că rata cea mai frecventă de acte tip bullying se înregistrează la nivelul învățământului gimnazial (66,04%), iar la nivel liceal (24,62%). Într-un studiu lansat de Organizația „Salvați Copiii” din România, cu privire la percepția de către copii și părinți a fenomenului *bullying,* se arată că doi din zece copii au recunoscut că au exclus în mod repetat colegi, iar trei din zece că au interzis altor copii să se joace cu anumiți elevi din clasă. 23% dintre copii au fost amenințați cu excluderea din grup, 31% au fost excluși și 39% au menționat că un alt copil a cerut cuiva să nu se joace sau să nu vorbească cu alți copii. 37% dintre copiii participanți la chestionar au mărturisit că s-au răspândit zvonuri umilitoare și denigratoare în spațiul școlii despre ei. Mai mult, 84% dintre respondenți afirmă că au fost martorii unei situații în care un copil amenință un altul, 80% au observat cum un copil este umilit de alt copil, iar 78% au asistat la situații repetate în care un copil era îmbrâncit și lovit ușor de către alți copii. [2]

În articolul *Perspective teoretice asupra cauzelor bullying-ului școlar,* Nicoleta Mihaela Cramaruc evidențiază că demersul de înțelegere a *bullying-ului* școlar are în vedere elemente cheie ale dinamicii puterii, anume relația asimetrică de putere[3]. Puterea agresorului este dată de avantaje cum ar fi: statură fizică impunătoare, poziție bună în interiorul grupului de egali sau popularitate în fața celorlalți. Persoana agresată este vulnerabilă prin dezavantajele aspectului fizic, obezitate sau cerințe educative speciale. Nivelul puterii este dat de caracterul repetitiv al unor astfel de acte negative. Complexitatea fenomenului de *bullying* școlar poate fi înțeleasă prin intermediul teoriilor care explică posibilele cauze ale manifestărilor abuzive în mediul școlar: teoria psihanalitică, teoria generală a tensiunii interioare, teoria procesării informației sociale, teoria minții, teoria sfidării, teoria autocontrolului scăzut, teoria socializării primare.

Teoriile psihanalitice oferă o viziune asupra agresivității din grupurile de egali ca fiind o rezultantă între nevoia de independență personală și cea de afiliere la grup. Afilierea la grup este foarte puternic influențată de modificări ce se petrec în interiorul membrilor grupului, încît atunci când copiii își simt poziția amenințată, își activează strategiile primitive de coping, mai ales în situațiile critice trăite în grup[4]. Nicoleta-Mihaela Cramaruc susține că, prin identificarea proiectivă, agresorii își proiectează în exterior impulsurile specifice. S-a constatat că abuzatorii obțin scoruri scăzute la dimensiuni precum recunoașterea rușinii și a respectului față de ceilalți și valori ridicate la transferul rușinii și la sentimentul de aroganță și dominare.[5]

Ca mecanism de apărare, repetiția este utilizată, în concepția freudiană, ca o modalitate de evitare a reamintirii experiențelor dureroase ce declanșează anxietatea. Perspectiva jungiană propune o nouă explicație a agresivității, apelând la ideea arhetipurilor precum: *umbra* (complexul inconștient exprimat prin calități reprimate), *Great Mother* (imagine a inconștientului), *incestul* autodevorator. Analiza lui Jung se modelează pe ideea arhetipurilor ce stau la baza actelor agresive. Se emite ideea că arhetipul determină tendințele personalității și că persoanele agresive proiectează în ceilalți caracteristicile neplăcute sau ceea ce au uitat prin intermediul unor strategii urâte cum ar fi hărțuirea, umilirea, amenințarea și chiar intimidarea.[6] Actele de *bullying* pot fi înțelese ca interpretări expresive ale arhetipurilor. O altă idee interesantă în psihanaliză este cea privitoare la mecanismul de apărare, *disocierea,* prin care percepția agresorului se deformează iar propriile acte agresive asupra celorlalți sunt înțelese ca forme acceptabile de comportament, ca o consecință pe termen lung a abuzului din perioada copilăriei. Persoana proiectează

[1] https://adevarul.ro/moldova/social/bullying-ul-forma-violentei-tolerata-scoli
[2] https://www.salvaticopiii.ro
[3] Nicoleta-Mihaela Cramaruc, *Perspective teoretice asupra cauzelor bullying-ului școlar*, în Georgeta Pânișoară, Dorina Sălăvăstru, Laurențiu Mitrofan (coord.) *Copilăria și adolescența - Provocări actuale în psihologia educației și dezvoltării,* Editura Polirom, 2016, p. 288.
[4] Ibidem., p. 289
[5] Braithwaite et all, 2008, apud Nicoleta-Mihaela Cramaruc, *Perspective teoretice asupra cauzelor bullyingului școlar*, în op. cit. p.289.
[6] Ibidem, p. 290.

emoția negativă prin diverse tulburări de personalitate și forme de agresivitate [1]. Din perspectiva psihanalitică, rezultă că agresivitatea stă la baza mecanismului *bullying ului,* iar lipsa tehnicilor de gestionare a anxietății declanșează conflictul asupra unui coleg, care devine astfel ținta agresivității.

Teoria generală a tensiunii interioare se centrează asupra conceptului de tensiune, ce este reconstruit în viziunea sociologului Robert Agnew astfel: „relațiile în care ceilalți nu-l tratează pe un individ așa cum el ar vrea să fie tratat”[2]. În studiul citat, Nicoleta-Mihaela Cramaruc are în vederea o posibilă legătură între emoțiile negative și comportamentul agresiv, sugerând că ar putea fi o legătură și între comportamentul agresiv și furie, la care se adaugă experiențele negative de la școală. Se avansează ideea că relațiile agresive din familie pot determina comportamente agresive de tip *bullying*. Psihologul Rene Duncan (2001) cercetează relația dintre părinți și copiii abuzatori și descoperă că între ei există un grad scăzut de coeziune. Este avansată ideea că furia declanșează *bullying ul* și chiar conduce la agravarea lui prin forme severe de agresivitate.

Teoria procesării informației sociale avansează ideea că fenomenele de *bullying* se datorează deficiențelor de procesare a informației, precum și percepției greșite a răspunsurilor celorlalți membrii ai grupului. Tim Field (1996) evidențiază trăsăturile abuzatorului ca fiind următoarele: incapacitatea de a gândi în perspectivă, deficiențe în înțelegerea expunerii mesajelor celorlalți, incapacitatea de a învăța din experiență[3].

În același studiu, Mihaela Cramaruc menționează părereri ale mai multor cercetători printre care și aceea a lui Peter Randall (1997, p.23), conform căreia „abuzatorii nu procesează informația socială în mod fidel și par incapabili să emită judecăți de valoare realiste asupra intențiilor altor persoane”. Se consideră că tinerii abuzatori nu sunt capabili de empatie și nici de înțelegerea mesajelor gândite de alți copii despre ei. Alte cercetări contrazic această perspectivă teoretică și îl privesc pe abuzator ca pe o persoană ce are abilitatea de a manevra, controla gândurile și credințele celorlalți pentru obținerea de beneficii personale cum ar fi câștigarea puterii interpersonale. Teoreticienii spun că au fost subapreciate abilitățile sociale, cognitive. În studiul realizat de Camodeca și colaboratorii săi (2003)[4], se prezintă următoarele concluzii: copiii abuzatori pot avea abilități de cunoaștere socială, dar sunt insuficient exersate și neaplicate constant; unii dintre ei pot avea o putere mare de înțelegere a celorlalți, dar comportamentele lor abuzive ar putea fi asociate cu niveluri ridicate de excitare și dereglare, ca urmare a unor traume suferite.

În teoria minții se conturează ideea că abuzatorii au o capacitate superioară de înțelegere a minții celorlalți și înțeleg foarte bine relaționarea socială (Robyn Farley, 1999). Faptul că pot citi mințile altora mai bine decât ceilalți este un avantaj pentru cei care se implică în *bullying-ul* indirect, ce presupune torturarea psihologică a vreunei persoane.[5] Cercetătoarea Sonia Shakoor (2012), ne informează Nicoleta-Mihaela Cramaruc, menționează următoarele: tipurile indirecte de *bullying* corelează cu abilitățile sociale și sunt mai puțin importante și necesare pentru abuzul direct, fizic; o altă explicație are în vedere faptul că lipsesc studiile longitudinale cu privire la evoluția abuzului în timp, prin care se putea observa că variabila vârstă are o importanță notabilă, adică tinerii preferă *bullying-ul* indirect comparativ cu cei mici.

Teoria sfidării pune în discuție modul în care este percepută sancțiunea de către tineri, în sensul că percepția corectă a sancțiunii determină comportamentul conformist, în timp ce percepția incorectă conduce la reacții sfidătoare. Teoria se aplică în special în familie, părinții fiind cei care sancționează prima dată comportamentele. Concluzia este că părinții au obligația de a se informa pentru a aplica corect sancțiunea spre a evita formarea unui pattern de comportament negativ. Se recomandă utilizarea teoriei sfidării ca suport pentru înțelegerea motivelor ce-i fac pe copii să inițieze acte negative asupra colegilor de școală[6]. Un rol important le revine părinților și profesorilor ce vor avea responsabilitatea de a analiza legitimitatea sancțiunii.

Teoria autocontrolului scăzut susține că una dintre cauzele comportamentului criminal este lipsa autocontrolului. În viziunea teoreticienilor Michael Gottfredson și Travis Hirschi „autocontrolul scăzut

[1] Ibidem, p. 291.
[2] Ibidem, p.292.
[3] Ibidem, p.294
[4] Ibidem, p.295.
[5] Ibidem, p.297.
[6] Ibidem.p.299.

este sursa principală a actului criminal și a altor comportamente similare acestuia” [1]. Se poate concluziona că există o mai mare probabilitate ca abuzatorii care fac parte din această categorie să se implice în acte de criminalitate decât cei care au nivel ridicat de autocontrol. Cramaruc descrie studiul lui Denise Haynie (2001) ce pune în evidență că abuzatorii din gimnaziu obțin scoruri mult mai scăzute la scala de autocontrol decât victimele sau grupul de control. Se presupune că un autocontrol ridicat scade manifestarea comportamentelor negative de violență și intimidare, și se precizează că ar fi necesare studii care să ia în considerare și alți factori predictivi. În studiul inițiat de Eric Chui (2013) sunt precizați indicatorii autocontrolului scăzut: irascibilitatea, egocentrismul, impulsivitatea, atracția pentru riscuri, preferința pentru activități fizice și pentru sarcini simple.

Teoria socializării primare are în centrul atenției conceptul de învățare socială a lui Albert Bandura. Prin învățare socială sunt interiorizate comportamentele agresive, deviante, ce au loc în primul rând în familie, apoi în grupul de prieteni și, mai târziu, în școală.

Comportamentele deviante sunt învățate prin interacțiune cu caracteristicile sociale, psihologice și culturale.[2] Conform teoreticienilor Oetting și Donnermeyer (1998) „puterea legăturii dintre adolescenți și sursele de socializare primară este un factor major pentru a determina cât de eficient sunt transmise normele”. Se subînțelege că în viața adolescenților un rol major îl au prietenii, în dauna importanței familiei, ca sursă de socializare. Din perspectiva acestei teorii, putem considera ca viabilă explicația cauzalității *bullying-ului* școlar prin: lipsa afecțiunii din perioada copilăriei, negativismul părinților, relația dificilă și lipsa îngrijirii, cu riscul amplificării acestora în timp. Putem conchide că familia, prietenii și școala sunt responsabili de implicarea copiilor în *bullying*. Potrivit acestei teorii, relația tensionată, conflictuală, agresivă dintre părinți și copii determină o probabilitate mai mare de implicare în acte de *bullying*.

Concluzii

Fenomenul de *bullying* în mediul școlar are o multitudine de cauze explicative, fiecare teorie aduce un aport esențial în înțelegerea mecanismelor psihice ce determină conduita agresivă la copii și adolescenți în mediul școlar.

- Perspectiva psihanalitică explică rolul anxietății în copilăria mică, iar gestionarea dificilă a acesteia declanșează conflicte;
- Teoria generală a tensiunii interioare pune accentul pe furie, ca fiind un predictor important pentru implicarea copiilor în acte de *bullying;*
- Teoria procesării informației sociale evidențiază calitatea percepției asupra informației din mediul exterior și lipsa abilităților sociale de a înțelege ce simt și ce gândesc ceilalți ca factori importanți în declanșarea actelor de *bullying*;
- Teoria minții consideră că abuzul verbal, relațional este exercitat de o persoană care are o capacitate superioară de a-i înțelege pe ceilalți, în timp ce abuzatorii direcți manifestă conduite de agresivitate fizică, lovire, față de un coleg;
- Teoria sfidării explică comportamentul abuzatorului prin gradul de nemulțumire față de sancțiunea primită, pe care o consideră injustă;
- Teoria autocontrolului scăzut explică conduita abuzivă a copiilor prin mecanismele individuale ale autocontrolului;
- Teoria socializării primare explică rolul legăturii dintre familie și copii, pe de o parte, și prieteni și școală ca factori importanți în prevalența *bullying ului* în mediul școlar, pe de altă parte.

Teoriile explicate de către cercetători au desigur o importanță esențială atunci când studiem fenomenul *bullying-ului* în mediul școlar. Este necesar să analizăm comportamentul abuzatorului cercetând fiecare dimensiune a teoriilor și analizând sistemic aportul fiecăreia. Este posibil ca toate teoriile să explice mecanismele ce stau la baza unui comportament abuziv. Atunci când studiem comportamentele de *bullying* trebuie să ținem cont și de alți factori precum: vârsta, modificările de natură hormonală, diferențierea de gen. Pentru înțelegerea problematicii comportamentului agresiv este necesar să analizăm și rolul factorilor sociali, relația profesor-elev, regulamentele școlare, sancțiunile și recompensele, contextul economic, cultural, legislația în domeniul educațional, mecanismele influențării din interiorul grupului școlar, mecanisme ce țin de psihologia socială.

[1] Ibidem, p. 300.
[2].Ibidem,p.301

Bibliografie:

1. Cramaruc, Nicoleta-Mihaela, *Perspective teoretice asupra cauzelor bullying-ului școlar,* în Pânișoară, Georgeta, Sălăvăstru, Dorina, Mitrofan, Laurențiu (coord.), *Copilăria și adolescența. Provocări actuale în psihologia educației și dezvoltării,* Editura Polirom, 2016
2. Debarbieux, Eric, *Violența în școală*:*o provocare mondială*? Editura Institutul European, 2010
3. https://adevărul.ro/moldova/social/bullying-ul-forma-violenței-tolerată-școli
4. https://www.salvaticopiii.ro